

FILOZOFIA ŽIVOTA ŠTEFANA POLAKOVIČA A SVÄTOPLUKA ŠTÚRA

TEODOR MŮNZ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

MŮNZ, T.: Philosophy of Life by Štefan Polakovič and Svätopluk Štúr.
FILOZOFIA 50, 1995, No 12, p. 729

Although the philosophies of life of the two philosophers shared many characteristics, there was a substantial difference between them: Polakovič was a catholic and a totalitarian, while Štúr was an atheist and a democrat. Their conceptions differed mainly in the assessment of the political orientation in war times. Postwar and current events in Slovak republic show that they were right in some questions and mistaken in other.

Keď na Slovensko prenikla filozofia života, bola v Nemecku a vo Francúzsku už na ústupe. Jej hlavní predstavitelia už nežili alebo mali svoje dielo zavŕšené. Písal sa rok 1939, keď Štefan Polakovič uverejnil eseje *K základom slovenského štátu*, v ktorých najsystematickejšie vyložil svoju filozofiu života a sociálno-politický program, ktorý mu z nej plynul. A Svätopluk Štúr uverejnil *Rozpravu o živote* až po vojne, roku 1946, hoci ju začal písať v septembri 1940.

Títo autori sa k predstaviteľom európskej filozofie života ani nehlásili. Polakovič, katolícky teológ a filozof, sa oprel len o francúzskeho katolíckeho filozofa života M. Blondela. Štúr sa síce vyrovnával s takmer všetkými jej reprezentantmi, ale neprijal žiadneho. Naopak, odsúdil túto filozofiu a jeho filozofia, ktorú proti nej postavil, bola prevažne negatívnou reakciou na ňu. Nebol teda filozofom života v tradičnom slova zmysle. Ku svojmu stanovisku sa dostal od potreby kritizovať klasickú filozofiu života, v ktorej vo svojom ponímaní videl nebezpečenstvo pre život. Východiskové body tradičnej filozofie života prijímal iba Polakovič.

Napriek tomu, že filozofia života obidvoch týchto jej našich reprezentantov mala viaceré styčné body, v podstate išlo o navzájom protikladné filozofie. Podmieňovala to predovšetkým rôzna ideová orientácia obidvoch autorov. Vystupovali síce v rovnakých spoločensko-politických podmienkach, boli súčasníci, mali však inú politickú orientáciu, svetonázor, hierarchiu hodnôt, a život videli z rôznych uhlov. Kým Polakovič tvoril filozofiu života kresťansko-(katolícko-)totalitného, nacionalistického, až nacizujúceho slovenského štátu, ateista Štúr sa obracal proti tomuto štátu, vidiac v ňom aj dielo filozofie života, proti ktorej vystupoval. Odmietal nacionalizmus, zasadzoval sa za parlamentárno-demokratickú Československú republiku, za demokratické Slovensko v nej a voči novoveku bol oveľa otvorenejší než Polakovič, zviazaný katolíckym konzervatívizmom. Pritom obidvoch týchto autorov – ktorí jeden druhého ani nespomínajú – zmobilizoval k intenzívnemu záujmu o filozofiu života práve Slovenský štát a vtedajšie politické dianie vo vojnovnej Európe. Nečudo, veď, povedané zjednodušene, išlo o život, a to nielen vo filozofickom, ale aj hrdelnom, nielen v existenciálnom, ale aj

v existenčnom zmysle. To vysvetľuje aj fakt, že obidvaja autori sa zameriavali viac na prax než na teóriu. Platí to najmä o Polakovičovi.

Keďže filozofiu Š. Polakoviča som už analyzoval viackrát, naposledy vo **Filozofii** 1994/7, spomeniem tu len jej základné tézy, ktoré zdieľala s tradičnou filozofiou života.

Všetky filozofie života, teistické či ateistické, vychádzajú z predpokladu, že život, prax predchádza myslenie, teóriu. Teória potom praxi viac-menej prikyvuje, ospravedľňuje ju, ale ju aj koriguje a vytvára aj jej primeraný svetonázor: náboženstvo, filozofiu, ideológiu, niekedy aj vedu. Aj prax má síce svoje myslenie, je však živelné, intuitívne, nepresvetlené kritickým, reflexívnym a systémovým myslením. A. Schweitzer tvrdí, že životný názor predchádza racionálny filozofický svetonázor, Š. Polakovič v súhlase s Blondelom hovorí o prospektívnom, predhľadajúcom poznaní predchádzajúcom pojmové, reflexívne poznanie.

Životný názor je teda iracionálny, vedie ho vôľa, city, vášne, predstavy, na ktorých buduje predkritické myslenie, a len na druhom stupni sa racionalizuje a zapája do kritického myslenia. Nie však natoľko, aby sa tu celkom pretvoril, a v podstate determinuje aj toto myslenie a usmerňuje jeho kritiku. Podľa Schopenhauera je názorné i rozumové poznanie len prostriedkom na udržanie individua „ako ktorýkoľvek telesný orgán“, slúži vôli a „zostáva voči nej tiež v služobnom vzťahu“. Životný názor prerastá teda celým myslením, ba miestami ho ešte posilňuje a znásobuje, takže kritické myslenie ešte viac zdôvodňuje a prehľbuje to, čo je žité, chcené, ctené, predstavované. Netreba osobitne zdôrazňovať, že takto možno žitému názoru imputovať aj to, čo v ňom nebolo, a zdôvodňovať ním potom to, čo chce už uvedená vôľa, napríklad svojvoľne vykladanou vedou. Toto je prípad nemeckej filozofie života, ako ju analyzuje S. Štúr v *Nemeckej vôli k moci*, ktorá podľa neho napokon viedla k nacizmu, rasizmu a k druhej svetovej vojne. Iracionálne, vitálne, biologické tu teda prerastalo celým, aj kritickým myslením a viedlo ho tam, kam chcela vôľa, ideológia. Ak bol autor humanisticky orientovaný, ako napr. A. Schweitzer alebo M. Blondel, aj jeho kritické myslenie malo humanistické poslanie. Preto na rozdiel od nacistickej filozofie života hlásajúcej nutnosť prežitia len najschopnejších a propagujúcej vojnu Schweitzer hlásal úctu k životu a rovnocennosť všetkého života. Filozofie života boli rôzne, takmer by sa dalo povedať, že ich bolo toľko, koľko bolo ich autorov. Každá si vyberala z bohatého života to, čo potrebovala, a len to pokladala za podstatné v ňom.

Špecifická bola aj filozofia života Š. Polakoviča. Vyrastala tiež z iracionálneho základu a v určitých súvislostiach sa k nemu v reflexívnej forme, v nociónálnom poznaní vracala. Hoci si v krátkosti všimla život vôbec, zameriavala sa predovšetkým na „slovenskú štátnu filozofiu“, na slovenský národ, ktorý vtedy po prvý raz získal vlastný štát a ktorému chcel Polakovič dať životné smernice, normy, aby kráčal svojou špecifickou cestou a našiel svoje poslanie medzi ostatnými národmi. Vyvodzoval ich z jeho prirodzenoprávneho stavu, daného mu bohom, z jeho autentického života, súčasného i minulého, prerušeného len Československou republikou a jej ideológiou, premýšľal a domýšľal ich, aspoň tak, ako ich on videl a chcel vidieť, determinovaný svojou nacionalistickou ideológiou a katolíckym náboženstvom, a vracal mu ich v podobe uvedených noriem jeho života, jeho ideológie, životnej filozofie, dávajúc mu tým aj smernice pre budúcnosť.

Keďže Š. Polakovič bol nacionalista a kresťanský (katolícky) totalitarista odmietajúci demokraciu a viaceré jej slobody, videl slovenský národ ako nediferencovaný, politicky i myšlienkovy jednotný, žijúci jeden život v minulosti, a taký ho chcel mať aj v prítomnosti a budúcnosti. Chcel, aby si i naďalej uchovával svoje kresťanské (predovšetkým katolícke) a národné tradície, národné symboly, piesne, posvätné miesta. Tu všade, keď Polakovič prenášal minulosť do prítomnosti, racionálne zdôvodňoval iracionálne. Pre prítomnosť žiadal však aj racionálne, nezdôvodnené minulosťou, ale vynútené vývojom ľudského ducha, smerujúceho od materiálnych hodnôt k duchovným, k umeniu, vede, filozofii, náboženstvu a napokon k bohu.

Nacionalizmus bol predchodcom nacizmu a mali spoločné východiskové pozície, predovšetkým totalitarizmus. Nacionalizmus, nacizmus, dokonca aj katolicizmus žiadal určitú jednotu v konaní i myslení, všetky tieto systémy – a vehementne aj Polakovič – boli proti liberalistickej slobode myslenia a podobne. Polakovič ďalej sympatizoval s razantnosťou, s akou Nemecko porážalo demokratické, podľa Polakoviča oslabené, vyžité, vnútornými slobodami, vlastne anarchiami a stranickými bojmi rozložené štáty. Vítal, že Nemecko umožnilo aj Slovákovi postaviť sa na vlastné nohy a viesť svoj autentický život, hoci by vraj boli k nemu dospeli prirodzeným vývojom sami. Schvaľoval reglementáciu národného hospodárstva nemeckým štátom a iné. Sám sa dokonca určitý čas dožadoval zavedenia vodcovského princípu v slovenskom štáte, zavedenia Hitlerových metód a pod.

Prítom všetkom sa kresťanský filozof Polakovič od novopohanského, nekresťanského a protikresťanského nacizmu hneď od začiatku aj dištancoval. Je to jasne vidieť už z jeho spomínaných esejí vykladajúcich jeho katolícku filozofiu, keď ešte ani nemohol vedieť (1939), čoho všetkého je nacizmus schopný. Takmer expressis verbis sa proti nemu obrátil ku koncu vojny (1944) vo viacjazyčne vydanéj brožúre *Warum eine freie Slowakei?* Bolo to azda najostrejšie odsúdenie nacizmu za slovenského štátu u nás, čím Polakovič kompenzoval svoj predchádzajúci výkyv na opačnú stranu. Asi si uvedomil, že viaceré pojmy, ktoré používal spolu s nacizmom (nacionalizmus, totalitarizmus, jednota, vodca), treba od neho obsahovo diferencovať. Robil to aj neskôr, vo svojich povojnových prácach, a je to úloha aj pre historikov našej filozofie tohto obdobia.

Polakovičova filozofia života, zameraná v konečnom dôsledku „poza vesmír“, na nekonečno, na boha, na kresťanské hodnoty, na katolícky univerzalizmus, jeho integrálny realizmus snažiaci sa nájsť v každom, aj opozičnom myslení niečo pozitívne, sa nemohla zladit' s rasizmom, s názormi o nadradenosti jedného národa všetkým ostatným, o jeho svetovládnom poslaní, s mýtom krvi, vojny a podobne. Polakovič nevidel konečný politický cieľ v kulte národa (nacizmus) ani štátu (fašizmus), ale v človeku vôbec, v osobe a jej rozvoji, ktorá sa však nekonečnou túžbou tiež ťahala ďalej za bohom. Jeho totalitarizmus bol teda iný než nacistický. Nezapájal ako Tiso, v mnohom jeho vzor, Slovensko do zamýšľanej „novej“, povojnovej nacisticko-fašistickej Európy (sám Tiso tým protirečil iným svojím názorom), ale poslanie slovenského štátu videl medziiným vo vytvorení vzoru kresťanského nacionalizmu, ktorý sa vraj ešte nikde neuskutočnil a na ktorý čaká svet, atď.

Inú filozofiu života tvoril S. Štúr. Hoci, ako o sebe hovorí, „neváhame sa priznať“, že „aj my sa hlásime k filozofii života“ ([1], 68), táto jeho filozofia je, opakujem, negatívnou reakciou na tradičnú, obranou proti nej a snahou postaviť ju na protikladné stanovisko. Je to vidieť už

z autorít, o ktoré sa Štúr opieral: Masaryk, Šalda, J. L. Fischer, predovšetkým však Croce, ktorý mu tvoril „najsyntetickejší vrchol dnešného myšlienkového snaženia vôbec“ ([1], 5). Žiadny z týchto mysliteľov nebol filozofom života v tradičnom zmysle a nebol ním ani Štúr.

Štúr zastával názor, napokon zhodný s Polakovičovým, že všetkému sa má priznať patričné miesto v hierarchii životných činností, kultúrnych zložiek a odmietal preexponovanie niektorých z nich na úkor ostatných, prípadne redukciu niektorých alebo všetkých na jednu, či dokonca nahrádzanie ostatných jednou. Jeho požiadavkou bola určitá hierarchia, autonómia, harmónia a symetria týchto zložiek a činností, a to podľa kritéria, ktoré si vybudoval s pomocou spomenutých autorov. S nevoľou sledoval násilné porušovanie hierarchie týchto zložiek narastaním antidemokratických tendencií v Európe v prvej polovici nášho storočia a jednostranné vzťahovanie sa totalitarizmu so všetkými jeho jednostrannými dôsledkami. Vzoprel sa najmä nacizmu a po vojne, keď videl aké výkupné musela zaplatiť východná Európa za oslobodenie, aj komunizmu. Tak sa rodilo a v praxi aplikovalo jeho vlastné chápanie života. Jeho filozofia života chcela byť „chrbtovou kosťou životnej výstavby“ ([2], 177). Rozvíjal ju počnúc svojou prvou knihou *K logickým problémom súčasnej filozofie* (1935) až po tú poslednú, *Marxisticko-leninská vôľa k moci*, napísanú v päťdesiatych rokoch, vydanú však až po smrti (1991). *Rozprava o živote* jeho filozofiu len rozvádza a systematizuje.

Hoci ateista a liberál Štúr, odchovaný osvietenско-demokratickými ideálmi, mal od základu iný postoj k novoveku, k jeho životu, sociálnym, politickým a duchovným prúdom než Polakovič, dlho v ňom odmietajúci takmer všetko, aj on sa staval k nemu veľmi kriticky. Raz kritizoval jeho noetiku z hľadiska svojho kritického realizmu, druhý raz, a oveľa častejšie, útočil na jeho jednostranný pohľad na život, na jeho iracionalizmus, biologizmus, redukcionizmus, čo všetko sa mu najviac skoncentrovalo vo vtedajšej, najmä nemeckej filozofii života.

Štúr sa staval už proti základným tézam tejto filozofie. Ak Nietzsche, s ktorým sa vyrovnával dôkladnejšie, tvrdil, že život má vládnuť nad poznaním, tak podľa Štúra poznanie má vládnuť nad životom a usmerňovať ho. Najvyššou poznávacou inštanciou je pre neho rozum. Všetko musí prejsť jeho sítom, bez neho niet poznania. To síce tvrdila aj filozofia života, z veľkej časti aj Polakovič, no Štúr nezdíeľal jej názor, že racionálne je stále z pozadia dirigované iracionálnom. „Každému praktickému aktu musí... predchádzať akt teoretický“, hovorí ([2], 43). Záležalo mu na tom, aby z ľudského počínania odstránil takmer každú živelnosť, aby bolo ovládané rozumom, lebo inak by mohlo sklznúť do obávaného iracionalizmu a biologizmu. A poznanie, teória vyrastali u neho z vedy a filozofie, ktoré mali s ich vitalistickým ponímaním málo spoločné.

Iracionalnosť, zmyslovosť je podľa empiristicky orientovaného Štúra síce podkladom rozumových operácií, rozum má však svoju autonómiu a o pravde rozhoduje sám. Ako empirista zastával názor, že rozum opierajúci sa o zmysly do transcendentna nepreniká a zostáva v immanentne. To tvrdil síce aj Polakovič, podľa neho však celé bytie, a najmä človek, gravituje k transcendentnému bohu a filozofia tiež poukazuje za empirično, „za dosah ľudskej ruky“, lebo sama hlavný problém človeka, problém jeho osudu, nerieši. Podľa Polakoviča ho rieši náboženstvo, ale tiež len vierou, a filozofia mu pripravuje cestu. Aj Polakovič bol empirista, v čom bol zajedno so scholastikou, no vierou, podopretou iracionálnou túžbou, sa dostával za empirično. Táto problematika bola Štúrovi už cudzia, hoci náboženstvu ako dôležitej životnej

zložke pripisoval určitý praktický význam. Problém človeka riešil imanentisticky, vedou a filozofiou. Podľa Polakoviča veda problém človeka nerieši, hoci má v živote veľký praktický význam.

Štúrovi bolo cudzie aj utiekanie sa do minulosti, pestovanie starých vier, tradícií, zvykov a obyčajov národa, čo súviselo s jeho osvietensko-racionalistickou orientáciou a s jeho antinacionalizmom. Uvedomoval si, že nacionalizmus je otcom nacizmu, a z obavy pred upadnutím do druhého podceňoval aj prvý. Ak Polakovič upadol miestami až do šovinizmu, najmä protičeskeho, protimadžarskeho a protizidovského, Štúr podceňoval aj nacionalistické tendencie vlastného národa, ktoré sa prejavovali už za jeho života a ktoré sú výrazné aj dnes.

Hoci Štúr vo svojej prvej knihe a v nasledujúcej, v *Probléme transcendentna v súčasnej filozofii* (1938), ako v prípravných prácach k *Rozprave*, obhajuje predovšetkým svoje noetické stanovisko, už tu si všima aj filozofiu života. Odvodzuje ju od Bergsona, neskôr, v *Nemeckej vôli k moci*, od Nietzscheho. Vidí, ako biologizmus preniká do života národov, najmä nemeckého, a pýta sa: „Môžeme sa potom diviť rasovým teóriám dnešného Nemecka, kde majú svoj bezpečný základ vo „filozofii naturalistickej?“ ([1], 11). Rodí sa nacionalizmus, hlása sa bezhraničné právo určitých národov ovládať iné národy a znemožňuje sa ich rozumný dohovor a spolupráca. Podobne a ešte jednoznačnejšie sa vyslovil aj Polakovič v spomenutej brožúre *Warum eine freie Slowakei?*

Svoj čas vybadal Štúr, tak ako aj Polakovič, vznikom Slovenského štátu a nasledujúcimi vojnovými udalosťami. Ich príčiny mu boli jasné, videl v nich „predovšetkým boj dvoch diametrálne odlišných a protichodných koncepcií životných“ ([3], 127). Európsky duch bol podľa Štúra spolovice chorý, pozitívne hodnoty novoveku ohrozené a Štúr pokladal za svoju morálnu povinnosť postaviť proti zhubnej tradičnej filozofii života, zase najmä nemeckej, ktorú z toho všetkého obviňoval najviac, svoju vlastnú a podporiť tak druhú stranu v jej boji.

Takto sa díval na vojnové udalosti aj Polakovič, ibaže z iného zorného uhla. Vo vojne videl akúsi očistu života od jeho chorobných násosov, spôsobených najmä liberalizmom, parlamentárnou demokraciou a úplnou myšlienkovou slobodou. Štúr v nej videl zase ohrozenie demokracie, slobody a hierarchie životných funkcií. Polakovič bol síce za demokraciu, ale len za výberovú, podľa ktorej nevzdelaný, dezorientovaný dav nemôže rozhodovať o štátnej politike a musí ho viesť inteligencia; pravda, inteligencia v podstate ideovo rovnako orientovaná, poznajúca prirodzené zákony slovenského života. Štúr v tejto súvislosti nerozlišoval, bol za novovekú demokraciu pre všetkých občanov štátu. Tu sa – nepriamo – zrazili koncepcie oboch autorov najostrejšie.

Špeciálne s nemeckou filozofiou sa Štúr vyrovnával v prvej knihe svojej „vojnovej trilógie“, v *Nemeckej vôli k moci* (napísal ju v rokoch 1938-39, vyšla v r. 1967). Sústredil sa tu predovšetkým na Nietzscheho ako na „základný pilier nemeckej tzv. „filozofie života““ ([4], 211). Popri Nietzscheho názore, že život má vládnuť nad poznaním, odmietal aj jeho kritiku tradičnej morálky ako životu škodlivého výtvoru slabých a neschopných. Sám Štúr kládol morálku najvyššie v hierarchii životných funkcií. V opozičnom zápale odmietol celého Nietzscheho a s ním aj viacerých iných autorov, podieľajúcich sa podľa neho na pripravách nacizmu. Z vtedajšieho hľadiska to bolo pochopiteľné. Dnes by už zvažoval pokojnejšie a viac by diferencoval.

Odhliadnuc od toho, že podľa Štúra „nemická vôľa k moci a filozofia života viedli priamočiaro k filozofii smrti“ ([4], 222), na čom všetkom majú popri Nietzsche vinu aj jeho predchodcovia a nasledovníci (začínajúc čiastočne už Fichtem a Hegelom, cez Schopenhauera až po Rosenberga a Klagesa), zabijajú život aj takpovediac v mieri, lebo ho redukujú na primárne a najnižšie zložky. Život je však bohatá a odstupňovaná škála rôznych funkcií ducha, ktoré všetky chcú a musia prísť k slovu, ak má rozkvitnúť v celej svojej plnosti. „Ide teda o to, hľadať jeho stratenú plnosť a naznačiť poriadok, v ktorom by život mohol znovu všestranne a zdarne prosperovať“ ([2], 14).

V *Rozprave* sa Štúr predstavuje takmer ako filozofický materialista a rozhodne ako monista, keď tvrdí, že život sa vrstvuje zdola, od hmoty, a že duševno a telesno tvoria nepochybne nerozlučnú jednotu. Duch hrá však v ľudskom živote primárnu úlohu a Štúr, zostávajúc verný svojej téze, že poznanie má riadiť život, mu venuje hlavnú pozornosť. V súlade s Croce deli poznanie na teoretické a praktické. A každé z nich deli ešte na dvojce. Prvé na umelecké (konkrétne, intuitívne) a vedecké (všeobecné, pojmové), druhé na ekonomické (vôľa vytvárať materiálne hodnoty) a etické (vôľa vytvárať univerzálne mravné hodnoty)¹.

A hoci Štúr kladie praktické poznanie nad teoretické, čím by sa akosi približuje k tradičnej filozofii života, hneď zdôrazňuje, že žiadny z vyšších stupňov životnej diferenciácie nie je vysvetliteľný nižším stupňom, a preto ani naň prevediteľný, a že každý má svoju špecifickosť a zákonitosť. Etický čin nemožno previesť na logický akt a ten zase na akt estetický, predstavový. Veda a filozofia budujú na pojmoch a tie sú univerzálne, nepodmienené časom, priestorom, určitým životom, ktorým ich podmieňoval vitalizmus. Štúr, dozaista aj v opozícii k nacionalizmu a nacizmu, často zdôrazňoval, že mu ide o život vôbec, o jeho všeobecný poriadok, ktorého prejav videl aj v slovenskom národnom živote. Nijakú špecifickú slovenskú národnú a štátnu filozofiu by nebol uznával. Preto nechcel vidieť ani špecifické národné prvky v umení, napríklad v ľudovej piesni. Týmto postojom odporoval svojmu empirizmu, lebo platí, že aká je zmyslová skúsenosť, také je myslenie, cítenie, umenie a iné.

Aj vôľa, teda ekonomika a morálka sú podľa Štúra podmienené poznaním. Poznanie bez vôle je možné, vôľa bez poznania je slepá a ničivá. Pritom mravnosť svojou čínorodosťou na prospech života stojí vyššie než teoretizujúci intelekt, no mravnosť sa musí riadiť intelektom.

Mravnosť, zase však inú, kládol najvyššie aj Polakovič.

Štúr aj v *Rozprave* odsúdil nacionalizmus a uprel zrak na povojnovú Európu, v ktorej víťazili demokratické, univerzalistické sily. Verí, že život sa znovu vráti k svojmu poriadku a k rozvoju všetkých zložiek. Z národného princípu nemožno ani u nás robiť „najvyššie sudidlo a meradlo“, lebo život národa, tak ako aj jednotlivca, podlieha meradlám nadnárodným a nadosobným. Pre časť slovenskej separatistickej a nacionalistickej inteligencie zo Slovenského štátu má tu Štúr len niekoľko slov opovrhnutia.

Táto inteligencia a podinteligencia, ako hovorí Štúr, však za Slovenského štátu ideovo podmurovávala svoju prítomnosť slovenskou minulosťou, a to štúrovským obdobím.

¹ Štúr načrtáva ešte raz v skratke svoj systém v prvej kapitole *Marxisticko-leninskej vôle k moci*. Celkový veľmi inštruktívny pohľad na Štúrovu filozofiu podáva E. Városová v úvodnej štúdii k tejto knihe *O autorovi a diele*.

Najdôkladnejšie to urobil práve Polakovič v knihe *Začiatky slovenskej národnej filozofie* (1944). Keďže S. Štúr s koncepciou slovenských nacionalistov nesúhlasil, pokladal za potrebné vyložiť svoje vlastné stanovisko k tomuto problému, a tak vydal v roku 1948 knihu *Zmysel slovenského obrodzenia*, ktorú však písal ešte cez vojnu ako „tretiu časť vojnovnej trilógie“. Kým Polakovič si vybral z Ľudovíta Štúra jeho akcent na slovenskosť a z neho odvodzoval slovenský nacionalizmus, ktorého vyústenie videl v Slovenskom štáte, S. Štúr videl v L. Štúrovi predovšetkým jeho európanstvo. A kým Polakovič pokladal Kollára – ako aj Šafárika – za strateného pre slovenský národ, lebo sa stal služobníkom slovenskej ideológie, a ak vraj L. Štúra preň zachránil len Hollý, S. Štúr videl v obidvoch týchto dejateľoch dedičov pozitívnych osvietensko-romantických ideí, humanistov a univerzalistov, ktorí – nielen Kollár, ale aj Štúr – napájali slovenský národ na vyšší celok, na slovanstvo a ľudstvo a zanechali tento odkaz aj potomstvu. Od nich sa však išlo podľa S. Štúra už len nadol a Slovenský štát ich idey úplne znešváril. Je partikularistický, nacionalistický – až nacistický, cirkev, spiatočnícka sila novoveku, ťahá Slovákov späť a dolu, podávajúcu ruku nacizmu. V Slovenskom štáte videl Štúr upadnutie do jednostrannosti, ktorú vo svojej koncepcii života stále kritizoval a najviac odsudzoval: do nacionalizmu, nacizmu, biologizmu, iracionalizmu, klerikalizmu. Časť slovenskej inteligencie sa dala „do služieb... sofistickéj zámene všetkých funkcií a reakčného prehodnocovania všetkých hodnôt“ ([3], 158). Separatistické hnutie našlo „v nacizme vhodnú pôdu pre svoj plný rozvoj, ktorej príležitosti tiež bohato využilo a splynulo s ním nerozlučne na život a na smrť“ ([3], 143).

Dnes musíme konštatovať, že sám Štúr upadol pri týchto hodnoteniach do jednostrannosti, psychologicky v rokoch písania tejto svojej „vojnovej knihy“, ako sám hovorí, dobre pochopiteľnej. Po dlhšom časovom odstupe a po lepšom oboznámení sa s materiálom bol by dozaista viac diferencoval a nuansoval. Navyše, chýbala mu hlbšia znalosť tohto obdobia, najmä jeho filozofie, nielen Polakovičovej, ale aj novotomistickej, kde by sa bol stretol s protinacistickým postojom vo viacerých podobách. Dozaista, boli aj výnimky, najmä u politikov, a celkom sa nemýlil. Štúr tu víta rok 1918, v ktorom vidí „nádherné, osudové a definitívne stretnutie a pevné skĺbenie dvoch najbližších si slovanských vetiev“ ([3], 132), Slovákov a Čechov, a verí, že spojenie sa po druhej vojne obnoví. Je to totiž spojenie duchovné, ktoré vyrástlo vďaka obrodencom z rovnakých koreňov osvietensko-romantickej ideológie, ním sa oba národy včleňujú do pozitívneho európskeho života, a preto dospievajú aj k rovnakým cieľom. Štúr, veľký cititeľ Masaryka a Beneša, si neosvojil ich mylný názor o jednom československom národe. Hovoril o dvoch národoch. Čechoslovakistom bol len myšlienkou ich štátno-ideovej jednoty a spoločného cieľa.

Ak Štúr predpokladal, že víťazstvom pozitívnych životných síl sa po druhej svetovej vojne skončil aj jeho boj, bol to omyl, a krátko potom, čo vyšla tretia časť jeho vojnovej trilógie, pustil sa znovu do boja. Začal písať – a zase len do zásuvky – akoby pokračovanie svojej trilógie, *Marxisticko-leninskú vôľu k moci*. Už jej názov prezrádza, že ide o prácu podobnú *Nemeckej vôli k moci*. Ešte v doslove ku *Zmyslu slovenského obrodzenia* predpokladal, podobne ako obrodenci, že síce „celé naše hodnotenie života a jeho základných princípov je západné, ale bez Ruska si nemôžeme natrvalo zaistiť náš život“ ([3], 164). Po februári 1948 si však uvedomil, aká ideológia k nám s oslobodením prenikla, a znovu sa postavil za plnosť života. V marxizme a sovietskom komunizme videl totiž zase porušenie harmónie životných funkcií, lebo trieda

a triednosť, teda ekonomicko-sociálna zložka, sa povzniesla nad všetky ostatné a ovládla ich. Ako sa vraj humanistický hospodársky liberalizmus a humanistický nacionalizmus 19. storočia, deti osvieteniského humanistického liberalizmu, zvrhli na imperializmus a na šovinizmus, až nacizmus, tak sa aj humanistický socializmus marxistickým triednym bojom a diktatúrou proletariátu zvrhol na naturalistické náboženstvo boja o život a na právo silnejšieho.

Marxizmus ako „dieťa naturalistického myslenia“, ako „marxisticko-leninskú vôľu k moci, ktorá má ovládnuť svet“ ([5], 31), kritizuje potom Štúr podrobne z noetického, ekonomického, etického a iného hľadiska, opierajúc sa predovšetkým o Masarykovu *Otázku sociálnu*. Na záver konštatuje, že marxizmus sa síce díval v niektorých súvislostiach dopredu, že však svoje šance zle využil. Prevádzal jednostrannú násilnú redukciu, lebo namiesto súkromného kapitalizmu nastolil štátny kapitalizmus, národnosť negoval internacionalizmom, subjektivitu objektivitou, spoločenské vedy prírodnými. Tým porušil zákonitú hierarchiu životných funkcií a organickú štruktúru a výstavbu života a Štúr nepochyboval, že sám život ho v budúcnosti porazí.

Taký je stručný prierez filozofiou života Štefana Polakoviča a Svätopluka Štúra. Vidno z neho, že hoci títo dvaja autori jeden druhého ignorovali, vo viacerých súvislostiach stáli blízko seba. Obaja boli proti redukcionistickej filozofii života, predovšetkým nemeckej, ani jeden z nej nečerpali, neboli biológovia, rasisti. Obaja sa dvíhali k duchu, vzdelanosti a mravnosti a v nich nachádzali ozajstné ľudské hodnoty, boli antimaterialisti, antikomunisti, vo viacerých súvislostiach aj antikapitalisti. Obom bol národ duchovným organizmom. Ani jeden sa nezastavoval pri národe, ale stúpali vyššie, k ľuďovi a ľudstvu. Aj Polakovič konštatoval, že „až sa vykvasia moderné nacionalizmy a vyvrie z nich to, čo je v nich nezdravé, národy budú iste ochotné vytvárať väčšie celky“ ([6], 64). Polakovič stúpali ešte vyššie než Štúr, poukazoval až poza imanentno, k bohu, takže filozofia je mu „opravdivou pomocnicou teológie“, kým Štúr sa zastavoval v imanentne. A ak Polakovič bol integralista a jeho – vlastne Blondelova – integrálna ontológia nechcela nechať „zabudnutý a vyradený ani jeden prvok, patriaci do skutočnosti bytia“, Štúr hlásal svoju proporcionálnu hierarchiu životných funkcií, v ktorej mala mať každá funkcia svoje miesto. Aj tu sa títo autori akosi stretávali.

Rozchádzali sa však takpovediac v otázkach náboženských a politických. Štúr by bol Polakoviča asi zaradil medzi porušovateľov životnej proporcionality, a to pre nacionalizmus (možno, že by ho bol hodnotil dokonca ako nacistu), konfesionalizmus a náboženský a politický totalitarizmus. Z neho by sa mu bol odvíjal Polakovičov klerikalizmus, antidemokratizmus a antiliberalizmus, odpor k novoveku. Polakovič by bol v Štúrovom ateizme, vlašnom patriotizme a demokratizme asi videl ideológiu nepriateľskú životu vôbec a slovenskému zvlášť, oslabenú a rozloženú prílišnou slobodou myšlienky, kolísavosťou, ktorej chýbala rozhodnosť, jednotnosť a azda aj tvrdá päť.

Dnes, po polstoročnom odstupe od udalostí, ktoré títo autori hodnotili, vidíme, že skutočnosť je niekde medzi nimi. Ukazuje sa, že hoci Slovenský štát vznikol z vôle Hitlerovej a že hoci Štúr mal v jeho hodnotení aj kus pravdy, túžba po samostatnosti žila a žije vo veľkej časti slovenského národa a že nie je len prospechárskou záležitosťou niektorých jeho príslušníkov, ako to predpokladal Štúr. Polakovič videl tieto snahy lepšie a už vtedy formuloval niektoré úsilia, ktoré ožili aj dnes. Sú to predovšetkým tendencie k určitému totalitarizmu, aj keď nie len kresťanskému, k vodcovskému princípu, k izolacionizmu, tradicionalizmu a iné. Na

druhej strane je očividné, že nacionalizmus, šovinizmus, občas až rasizmus, klerikalizmus, ktoré ožili v Slovenskej republike s onými tendenciami, pôsobia spiatočnicky, nemajú budúcnosť a Slovensko sa ich musí vzdať, pretože sa bude musieť zapojiť do integrujúcej a demokratizujúcej sa Európy a celého sveta. Tu mal pravdu Štúr. Aj túžba po týchto hodnotách je zakotvená v časti slovenského národa. Zostaneme však pri takmer anarchistickej demokracii starého typu, pri „straníckych mlákach“ a „kalužiach“, bude mať nevzdelaný dav možnosť zvracať demokratické slobody na anarchie, ako sa bál Polakovič a čo videl aj Štúr?

Každý z týchto autorov vystihol teda kus života, aj slovenského, hoci ho nevystihol celý. Štúr nechcel vidieť, že život gravituje k jednostrannosti, kým Polakovič neuvážil, že v jednostrannosti sa natrvalo žiť nedá. Život ide vždy svojou cestou a každé poznanie, aj honosné filozofie života, za ním pokľhávajú. Ale nepochybne patria k nemu aj ony a naň vplývajú.

LITERATÚRA

- [1] ŠTÚR, S.: K logickým problémom súčasnej filozofie. Bratislava 1935.
- [2] ŠTÚR, S.: Rozprava o živote. Bratislava 1946.
- [3] ŠTÚR, S.: Zmysel slovenského obrodzenia. Liptovský svätý Mikuláš 1948.
- [4] ŠTÚR, S.: Nemecká vôľa k moci. Bratislava 1967.
- [5] ŠTÚR, S.: Marxisticko-leninská vôľa k moci. Bratislava 1991.
- [6] POLAKOVIČ, Š.: K základom slovenského štátu. Turčiansky sv. Martin 1939.

PhDr. Teodor Münz, CSc.

Vansovej 5
811 03 Bratislava
SR